

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ – НЕОБХІДНА УМОВА ГУМАНІЗАЦІЇ ШКІЛЬНОГО ЖИТТЯ.

На сучасному етапі розвитку в Україні відбувається перехід від знаннєвої до особистісної орієнтації цілей і змісту освіти. Саме поняття гуманізації освіти в українському педагогічному словнику за редакцією С.У.Гончаренка визначається як „процес переосмислення, переоцінки всіх компонентів педагогічного

процесу у світлі їхньої людинотворчої функції. Гуманна освіта – це особистісно-зорієнтована освіта, що проголошує особистість найвищою соціальною цінністю”[1].

І.А.Зязюн, визначаючи філософські проблеми гуманізації освіти, стверджує, що її цілями слід вважати „...по-перше, забезпечення творчого характеру майбутньої діяльності спеціаліста, його здатності до гнучкої її переорієнтації згідно зі змінами в системі соціальних інститутів, орієнтованого, перш за все, на людські цінності. І по-друге, формування особистісних якостей людини, які визначають не лише її суто професійні характеристики, але й духовність, стиль мислення, рівень культури, інтелектуальний розвиток” [2,59].

Принципи організації такого навчально-виховного процесу, який забезпечує формування і розвиток підрастаючої особистості, системи особистісних цінностей як регуляторів її суспільно значущої поведінки, вперше у науковій літературі викладені у науково-методичному посібнику І.Д.Беха „Особистісно зорієнтоване виховання” [3].

Згідно концепції О.Я.Савченко, у галузі шкільної освіти, гуманістичні цінності освіти зумовлюють зміну авторитарно-дисциплінарної моделі освіти на особистісно орієнтовану. Сутнісними ознаками цих змін є виховання особистості з максимально можливою індивідуалізацією, створення умов для саморозвитку та самовдосконалення, осмисленого визначення своїх можливостей та життєвих цілей. Методологічно це спирається на принцип природовідповідності і мотиваційно-процесуальне забезпечення навчально-виховного процесу [4].

Такі дослідники, як І.С.Якиманська, С.В.Рудаківська, О.І.Виговська порівнюють мету, сутність, технологію, зміст, форми та методи педагогічної діяльності за умов особистісного орієнтованого навчання з традиційним. Виходячи з цього, суттєво відрізняються і здобуті результати: якщо за умов традиційного навчання в учнів прослідковується адаптивність до вимог дорослих, то результатом особистісно орієнтованого навчання є здатність учнів до перетворення науково-педагогічних інформацій на підставі власного досвіду, тобто побудови суб'єктивної моделі

пізнання. Крім цього, за умов особистісно орієнтованого навчання виникає креативність учнів, яка дозволяє їм постійно шукати та знаходити вихід із ситуацій; будувати для себе нову модель, спираючись на знання, засоби дій, що є в індивідуальному досвіді [5].

Всі наведені аспекти особистісно орієнтованого навчання та виховання, що досліджувались, мають сприяти розвитку ціннісного ставлення до особистості й усвідомлення нею своєї індивідуальності та неповторності.

Саме такі завдання є пріоритетними у діяльності Вінницької приватної загальноосвітньої школи "АІСТ", створеної у серпні 1990 року. Про значні надбання цієї школи у справі виховання та навчання дітей свідчить те, що школа визнана лауреатом багатьох міжнародних фестивалей та конкурсів; постійно бере участь у Всесвітніх конференціях демократичних шкіл "IDEC" (1996р. – Ізраїль; 1998р. – Україна; 2000р. – Японія), та сама виступила у 1998р. організатором цього форуму на Україні; у 2000р. набула статусу Асоційованої школи ЮНЕСКО, та статусу експериментального майданчика АПН України.

Згідно з результатами нашого дослідження, організувати особистісно-орієнтоване (а значить, гуманне) навчання учнів старших класів можливо за умови впровадження у навчальний процес таких основних принципів:

1. Забезпечення антропоцентричного характеру всіх навчальних дисциплін.

Педагогічний колектив школи "АІСТ" вважає за необхідне так будувати навчання, щоб діти мали змістовну уяву з різних наукових дисциплін в їх відношенні до людини, адже тільки так надається учням можливість знайти своє особисте ставлення до того, що вони спостерігають і вивчають навколо себе. Тому на уроках гуманітарного циклу вчителі найбільше уваги намагаються приділяти не тільки сюжетній лінії літературних творів, або конкретним історичним подіям, а й обговоренню та моральному оцінюванню людських якостей літературних героїв або історичних діячів. Учні висловлюють свої особисті судження про них, намагаються визначити мотивацію їх вчинків та умови,

що призвели до формування тої чи іншої якості особистості.

Також на уроках природничо-математичного циклу завжди фокусується увага учнів на особистісних якостях вчених, що внесли вклад у розвиток тієї або іншої галузі наукових знань, обговорюються морально-етичні проблеми, пов'язані з практичним застосуванням наукових досягнень у медицині, техніці, сільському господарстві, промисловості. Так, на уроках біології обговорювались доповіді старшокласників та такі теми: "В.І.Вернадський – Людина і Вчений", "Чи стане ноосфера моральним вибором людства?", "М.І.Вавілов – патріот та громадянин своєї держави", "Клонування людини недопустиме", "Штучний інтелект – плюси та мінуси", "Глобальні екологічні проблеми людства" та інші.

На цьому шляху відбувається формування в учнів відчуття відповідальності, тому що відповідальність можна відчувати лише по відношенню до того, що тебе безпосередньо стосується і що безпосередньо впливає на перебіг твого життя. Байдужість та безвідповідальність, яку часто доводиться спостерігати, можливо, є наслідком такого виховання, коли на перше місце ставиться лише інтелектуальний розвиток дитини, та знання з окремих галузей науки розглядаються безвідносно до людини.

2. Збільшення питомої ваги предметів гуманітарного циклу.

Необхідність заміни моделі освіти "знання, уміння, навички" культурологічною моделлю сьогодні незаперечна, тому до навчального плану школи "АІСТ" введено таку навчальну дисципліну, як культурологія (варіативний компонент). Адже зміст навчання пануючої сьогодні інтелектуалістичної моделі освіти є похідним тільки від науки. Введення до навчального плану школи "АІСТ" предмету культурології – один із засобів зробити його також похідним від культури. А глибоке вивчення народознавства забезпечить формування в учнів національної самосвідомості, без якої неможливе духовне відродження нації.

Крім означеного, гуманітаризації освіти у школі "АІСТ" сприяє введення до варіативного компоненту навчального плану другої іноземної мови – французької або німецької (за вибором),

збільшення годин на вивчення англійської мови, а також факультативне вивчення іспанської та латині.

Ці зміни у навчальному плані обумовлені врахуванням запитів та інтересів учнів та їх батьків, а також наявністю у педколективі школи фахівців, які здатні викладати ці предмети на належному рівні. Отже, ми можемо зробити висновок, що такі структурно-педагогічні зміни забезпечують досягнення мети формування у школі особистісно орієнтованого педагогічного середовища.

3. Гуманізація змісту дисциплін природничого циклу.

Сьогодні думка про необхідність "олюднення" змісту навчальних дисциплін природничого циклу, зміни споживацького ставлення до природи не є новою в педагогічній науці і практиці. Для цього необхідно так організувати вивчення дисциплін природничого циклу, щоб діти відчували себе часткою природи, усвідомлювали органічну єдність та взаємозалежність природи та людини.

Тому гуманізація змісту дисциплін природничого циклу у нашій школі передбачає, насамперед, його екологізацію. З метою підвищення екологічної культури учнів застосовуються такі методики практичної їх участі у вивченні і охороні природи, як "Екологічна стежина", "Експерсія у зимовий сад", "Наш акваріум – модель природної водойми" та інші, що за формою проведення є колективними творчими справами.

Другим необхідним компонентом гуманізації змісту природничих дисциплін є надання йому яскравого естетичного спрямування, щоб учні із захопленням та здивуванням пізнавали явища природи, оскільки вироблення гуманного ставлення до природи через красу є одним з ефективних засобів формування екологічної культури учнів. Тому у старших класах на уроках з екології часто використовується класична музика, слайди з красивими пейзажами, які відповідають природній зоні, що вивчається, фрагменти відеофільмів, літературні сюжети тощо.

4. Введення нових курсів, які б сприяли більш повному задоволенню потреб учнів та їх батьків.

У школі "АІСТ" ось уже шостий рік проходить успішну

експериментальну апробацію незвичний для школи предмет - духовні співи - на який відводиться 0,5 годин перед початком занять (за бажанням учнів). Духовні співи кожного ранку відкривають навчальний день, і чимало учнів та вчителів вважають цей урок найголовнішим для себе у школі. І дійсно - людину, котра вперше побувала в "АІСТі" на духовних співах, неодмінно вражає особлива атмосфера єдності, високої, справжньої духовності, людяності та доброти, яку відчуває кожний присутній. Виникненню цієї атмосфери сприяє висока професійна майстерність учителя - кандидата мистецтвознавства Синіцина В.М. - автора музичного відтворення багатьох духовних текстів.

Після співу звичайно йдеться про особливості того дня, який доведеться прожити. Якщо на цей день випадає християнське свято, вчитель розповідає про його виникнення та історію. Це сприяє зростанню ерудиції учнів, кращому розумінню ними історії культури свого народу та вихованню поваги до неї.

Отже, ми можемо зробити висновок, що значення духовного співу для виховання дітей важко переоцінити, оскільки сьогодні незаперечна необхідність духовного відродження всієї нації, і воно має здійснюватись, як підтверджують результати нашого дослідження, з відродження сім'ї та школи. Тому духовні співи у школі "АІСТ"- один із засобів духовного виховання дітей, прилучення їх до культури, а також ефективний засіб морального виховання, становлення дитячої душі.

Крім того, психологами давно доведена велика користь від співу у хорі для позбавлення від стресу, заспокоєння, покращення настрою. Діти приходять на урок після співу спокійні, врівноважені, з прекрасною працездатністю.

Таким чином, духовні співи - один з важливих засобів гуманізації навчально-виховного процесу в школі.

Другим, настільки ж незвичним для звичайної школи предметом, який введено до навчального плану школи "АІСТ" (варіативний компонент, творчі майстерні), є театр. Театральні уроки внесені до навчального розкладу, їх проводить

досвідчений педагог - Амосова Є.М., яка крім вищої освіти з театрального мистецтва має ще вищу педагогічну освіту. Метою введення театральних уроків до навчального плану є не тільки інсценування, спектаклі, літературно-художні та музичні композиції, але й використання закономірностей театру та театральної педагогіки в навчально-виховному процесі.

Театральна діяльність у школі "АІСТ" поліфункціональна, оскільки це є: різноманітний та цікавий вид творчості; емоційна стимуляція процесів сприйняття та мислення; розвиток уяви та фантазії; розвиток образного та абстрактного мислення у єдності; "виховання почуттів", досвід управління емоціями, (що необхідно для самоуправління та самовиховання), розвиток емпатії; цілісність пізнання себе та Світу; досвід побудови гармонійних відносин; досвід побудування внутрішньої гармонії (психотерапевтичний ефект театру).

Театр допомагає вирішити проблему формування у дітей "соціального слуху", тобто вміння відчувати іншого як партнера, вчитися співробітництву. Крім цього, театр - неперевершений засіб самовираження, самоствердження, особливо для тих дітей, які не звикли до успіхів у навчанні, тому обов'язковою умовою проведення уроків театру в школі "АІСТ" є участь всіх дітей у найбільш виграшних для них ролях.

Таким чином, за результатами нашого дослідження, театр є одним з найбільш дієвих засобів створення особистісно орієнтованого педагогічного середовища, а значить, гуманізації навчання та виховання дітей.

Майже ці самі педагогічні проблеми допомагає вирішувати ще один предмет, уведений до навчального плану школи, це – хореографія. Гармонія музики та рухів, пластика - наповнює дитячі серця відчуттям краси, веде по шляху самовираження та самоствердження. Шкільні осінні та Пушкінські бали, а також "останні вальси" випускних вечорів, що запам'ятовуються дітям назавжди, були б неможливі без занять хореографією. Крім зазначеного, хореографія доповнює уроки фізичної культури, а значить, веде до гармонійного фізичного розвитку учнів. Тому уроки хореографії, як підтверджують результати нашого

дослідження, є ще одним засобом гуманізації навчального-виховного процесу.

Таким чином, за результатами нашого дослідження, нові предмети та факультативні курси, які введено до варіативного компоненту навчального плану школи "АІСТ" (духовні співи, французька, німецька, або іспанська мови, культурологія, хореографія, театр), повністю відповідають концептуальним положенням, на яких базується вся діяльність школи, і мають сприяти практичній реалізації основної її мети - гуманізації навчання дітей.

5. Диференційований підхід – робота в індивідуальному режимі учнів.

Цей принцип гуманізації навчання реалізує творчий розвиток кожного учня з врахуванням різниці в інтелектуальній, емоційно-вольовій та діяльнісно-практичній сферах, особливостей психічного та фізичного розвитку дітей, адже спроба привести всіх учнів до єдиного рівня змісту освіти – несумісна з принципом гуманізму. Кожний учень у період його самовизначення повинен знайти свою сферу діяльності, задовольнити свої освітянські потреби. Тому в 10–11 класах школи "АІСТ" створене профільне навчання за основними предметними циклами: хіміко-біологічний, фізико-математичний, історичний, гуманітарний (українська, російська та іноземні мови), яке має на меті задовольнити бажання учнів отримати більш глибокі знання з предметів обраного циклу та створити основу для свідомого вибору ними майбутньої професії.

Індивідуалізація навчання у школі зводиться до того, що учні мають змогу працювати у власному режимі. Ті з них, хто має медичні показання, навчаються за індивідуальним графіком, складеним у відповідності до стану їхнього здоров'я (за заявою батьків).

Таким чином, диференціація та індивідуалізація навчання є одним з визначальних чинників організації особистісно орієнтованої діяльності школи.

6. Використання активних форм та методів навчання.

За результатами нашого дослідження, необхідною умовою

гуманізації навчальної діяльності учнів є уникання транслявання знань у готовому вигляді. Необхідно не просто повідомити учням певну сумму знань, а виховати можливість мислити, розвивати їх розумові здібності. Тому на уроках в „АІСТі” застосовуються активні форми та методи навчання: старшокласникам не просто пропонуються готові постулати, а і процес їх виведення у ході розвитку науки чи окремих знань про цей процес, вирішуються проблемні ситуації. Вчителі "АІСТа" використовують відомі або створюють власні методики, які вимагають від учнів самостійного мислення, а не еталонної відповіді, які переорієнтовують їх пізнавальну діяльність на логічну, а не механічну пам'ять. До них належать бригадні та парні методи навчання, взаємонавчання, використання опорних конспектів, що потребують логіки викладу навчального матеріалу і логіки самого процесу навчання, а також численні форми контролю знань, такі, як самоопитування, термінологічні та цифрові диктанти, „біологічні футболи”, „Що, де, коли?” та інші.

Для того, щоб урізноманітнити типи уроків, часто поурочне планування замінюється тематичним. Наприклад, в курсі "Загальної біології" у 10-11 класах з кожної теми проводиться п'ять типів уроків: лекція; самостійне опанування навчального матеріалу; семінар; лабораторна чи практична робота; контроль знань.

Старшокласники, що відвідують профільні заняття, отримують можливість обрати тему для дослідницького пошуку, вивчити відповідну літературу, написати доповідь та виступити з нею на науковій конференції. Так, у 2000-2001р. з біології були проведені конференції „Традиційні та сучасні методи генетики людини”; „Спадкові хвороби людини, їх профілактика та лікування”; „Походження людини – еволюція чи створення?” „Виникнення життя на Землі”.

Такі евристичні, пошукові форми навчальної діяльності старшокласників забезпечують розвиваючий характер навчання, формують уміння учнів виступати перед аудиторією, розвивають усне мовлення, а головне, дозволяють здійснювати особистісно орієнтований підхід до учнів.

7. Гуманізація форм контролю знань.

Як підтверджують результати нашого дослідження, значення цього принципу важко переоцінити. У школі працює накопичувальна система оцінювання знань, яка органічно поєднується з прийнятою постановою Міністерства освіти і науки України 12-бальною системою оцінювання знань учнів.

Діюча в школі накопичувальна система є особистісно орієнтованою, тому що передбачає, що учень повинен набрати певну кількість балів з теми у власному темпі. Бали виставляються за виконання домашніх завдань, відповіді на уроках, доповнення, вдалі виступи або питання, повідомлення, реферати, перемоги у предметних олімпіадах, тобто будь-яку позитивну навчальну діяльність. Далі бали сумуються, і учні, що набрали відповідну їх кількість (звичайно 100 балів), звільняються від тематичної атестації. Їм виставляється найвищий бал з теми, що вивчається, – 12 балів.

Учням, що незадоволені своїми показниками за результатами вивчення теми, надається можливість їх покращити шляхом перездачі. Тому семестрові оцінки виставляються на основі тематичних атестацій, а для повної об'єктивності оцінювання у шкільний розклад один раз на семестр вводяться апеляційні дні, коли учень має право підвищити оцінку, звернувшись до предметної комісії.

За результатами нашого дослідження, важливим для старшокласників є той факт, що оцінки виставляються в індивідуальні залікові книжки і привселюдно не оголошуються.

Таким чином, гуманізація форм контролю знань є важливим чинником у здійсненні особистісно орієнтованого підходу до учнів.

8. Створення власних експериментальних програм, підручників, зошитів з друкованою основою та іншої навчально-методичної літератури.

Поставивши за мету оновлення змісту освіти, його гуманізацію та оптимізацію, приведення у відповідність з метою і завданнями школи, педагогічний колектив "АІСТа" відразу гостро відчув проблему морально застарілих підручників та

програм, які не враховують нових підходів до навчання. Тому творчо працюючі вчителі розпочали розробку власних програм, які були опробовані та згодом затверджені на засіданні педагогічної колегії.

Відповідно до програм були підготовлені нові експериментальні підручники, які прийняло до друку новостворене приватне підприємство "АІСТ-прес". Багато з цих друківаних видань виявились настільки вдалим та цінним, що ними із задоволенням користуються більшість шкіл нашого міста, а також вони відомі у інших містах України та навіть у ближньому зарубіжжі (Росія, Білорусь).

Таким чином, аналіз результатів нашого дослідження дозволяє зробити висновок, що всі перелічені принципи побудови навчальної діяльності у школі "АІСТ" узгоджуються з метою та завданнями навчання і виховання дітей у цій школі, а їх дотримання дозволяє досягти значних успіхів у гуманізації шкільного життя.

Література

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – С.76-77.
2. Зязюн І.А. Філософські проблеми гуманізації і гуманітаризації освіти //Педагогіка толерантності. – 2000. - №3. - С.58-60.
3. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. МОУ, Інститут змісту і методів навчання, К., 1998. – 204с.
4. Савченко О.Я. Від людини освіченої до людини культури. Ціннісні орієнтації загальноосвітньої підготовки учнів //Рідна школа. – 1996. – № 5-6. – С.2-4.
5. Рудаківська С.В., Виговська О.І. Особистісно орієнтоване навчання. //Педагогіка толерантності. – 2000. - №4. - С.27-32.